

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ШЛЮБ В УКРАЇНІ

Бичкова С.С., доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника кафедри цивільного права і процесу
НАВС.

Закріплення на законодавчому рівні прав людини і громадянина, здійснення дієвих заходів щодо їх забезпечення є обов'язковою ознакою правової держави. Україна у липні 1997 року ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція), взявши на себе зобов'язання уніфікувати внутрішнє законодавство з міжнародними стандартами, визначеними в цій Конвенції.

Одним із прав, які захищаються Конвенцією, є право на шлюб. У ст. 12 указанного міжнародного документа закріплено, що чоловік і жінка, які досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї.

Насамперед, розберімося, що розуміється під поняттям «шлюб».

Український законодавець задекларував: шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка (ч. 1 ст. 21 СК України).

Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) неодноразово підтвердив правильність такого погляду на шлюб. У своїх рішеннях він визначив, що, гарантуючи право на взяття шлюбу, ст. 12 Конвенції передбачає традиційний шлюб між особами різної статі.

Проте Конвенція не єдиний міжнародний документ, що гарантує право на шлюб. Так, згідно ч. 1 ст. 16 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження.

При цьому ч. 2 ст. 16 указаної Декларації додається, що шлюб може укладатися тільки привільній і повній згоді сторін, що одружуються.

У ст. 1 Конвенції про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 10 грудня 1962 р. також наголошується: не допускається укладення шлюбу без повної і вільної згоди обох сторін. Подібне правило закріплено й у ст. 51 Конституції України, в якій зазначається, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка.

Повертаючись до положень Конвенції (ст. 12), відзначимо, що право на шлюб може бути здійсненим лише згідно з національними законами, що його регулюють.

ЄСПЛ роз'яснив: право на шлюб підпорядковується національним законам Договірних Держав в тому, що стосується його здійснення.

У справі Ф. проти Швейцарії свою позицію ЄСПЛ уточнив, зазначивши, що право одружуватися і створювати сім'ю, гарантоване Конвенцією, веде до наслідків персонального, соціального та юридичного характеру. Воно підпадає під дію національного права держав - учасниць Конвенції, але обмеження, що вводяться на його застосування, не повинні скорочувати або звужувати право таким чином і такою мірою, щоб сама суть права була спотворена. У всіх Договірних Державах Ради Європи ці «обмеження» з'являються як умови і фігурують в нормах, що стосуються або форми, або суті. Перші стосуються, зокрема, гласності та здійснення церемонії одруження; другі відносяться до правоздатності, згоди і деяких перешкод.

У коментарях до Конвенції також підкреслюється, що ст. 12 передбачає зобов'язання держав визнавати в принципі і на практиці право укладати шлюб і утворювати сім'ю. Обмеження цього права можуть встановлюватися в національному законодавстві тільки для захисту легітимних інтересів (наприклад, для запобігання полігамії та інцесту).

Розберімося, чи встановлені обмеження права на шлюб в Україні.

Відповідно до ч. 1 ст. 23 СК України право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку, тобто вісімнадцяти років (ч. 1 ст. 22 СК України).

Із змісту цієї норми вбачається, що для отримання права на шлюб достатньо досягти шлюбного віку. Проте, якщо проаналізувати сімейне законодавство України, виявиться, що цього, насправді, буде замало для здійснення указанного права.

Для укладення шлюбу необхідним є дотримання додаткових умов, а саме:

наявність добровільної згоди жінки та чоловіка (ч. 1 ст. 24 СК України);

усвідомлення і жінкою, і чоловіком значення своїх дій та можливість керувати ними (ч. 2 ст. 24, ч. 3 ст. 39, ч. 1 ст. 40 СК України);

відсутність іншого зареєстрованого шлюбу як у жінки, так і у чоловіка (ст. 25 СК України);

відсутність жінки і чоловіка у переліку осіб, які не можуть перебувати у шлюбі між собою (ст. 26 СК України).

Ці умови і слід вважати обмеженнями права на шлюб, закріпленими в національному законодавстві.